

PER LA RELIGIÓ, EL REI I LA PÀTRIA *

per MANUEL ARDIT I LUCAS

La gènesi dels esdeveniments que a València marcaren el principi de l'aixecament contra els francesos no és de fàcil estudi, i n'ignorem molts aspectes que seria interessant de conèixer. De totes maneres, cal distingir-hi dos nivells clarament diferenciats: d'un costat, la gestació del malestar popular que conduí a l'alçament del dia 23 de maig, i d'altra banda, la formació d'un grup dirigent que endegà les demandes populars per una via revolucionària. Ambdós moviments prengueren entre mitjan març de 1808, des del motí d'Aranjuez, fins a mitjan maig, quan arribà a València la notícia de les abdicacions de Baiona. La gènesi de la revolta popular no difereix gens de la d'altres avalots "primitius" com els de 1793 o 1801, encara que la circumstància de l'ocupació francesa donà al motí de 1808 molta més transcendència. Però allò que distingeix netament la revolta de 1808 és la seva utilització per part d'un grup dirigent que la informà d'un contingut polític.¹ L'ànima d'aquest grup foren els germans Vicent, Manuel i Marià Bertran de Lis, rics comerciants de la capital. La família Bertran de Lis era originària de Xàtiva, on a principis del segle XVIII eren veïns distingits en la classe de ciutadans honrats; caigué en desgràcia per haver militat en el bàndol austriacista i, empobrida, va haver de traslladar-se a València. En aquesta ciutat exerciren com a forners, activitat que els portà a negocis més substanciosos, com assentaments de blat ultramarí i subministraments a l'exèrcit i a la ciutat de València. El pare dels tres germans esmentats fou clavari del gremi dels forners i alcalde de barri, "todo lo que, unido a su generosidad conocida en socorrer a los necesitados, daba mucha popularidad a la familia", no tan sols a la ciutat sinó també a l'Horta, "en particular en dos lugares próximos a Valencia, en donde daba de

* Capítol de la tesi doctoral de l'autor, *Revolución burguesa y revuelta campesina. País Valenciano, 1789-1840*.

1. Per als antecedents del motí del 23 de maig, vegi's V. GENOVÈS AMORÓS, *València contra Napoleó*, pp. 17-33, on hi ha un bon resum de les notícies publicades per la premsa valenciana.

comer a la mayor parte de los jornaleros".² El pare dels Bertran fou síndic procurador de l'ajuntament valencià, i des d'aleshores la família, gràcies a les relacions que mantenia amb el municipi, sobretot en matèria de subministraments de blat, va tenir molta influència en el nomenament de síndics i diputats. L'any 1808 el síndic personer Pere Boïgues pertanyia a l'extensa clientela dels Bertran. Així les coses, pel març de 1808 la família Bertran de Lis saltà a l'escenari polític.

Segons escriví Vicent anys més tard, "un pariente nuestro allegado a Fernando VII, que ya había influido mucho en la revolución de Aranjuez" —i que ignoro qui pot ser—, escriví als Bertran a València preguntant-los que procuressin recollir firmes per a una representació a Ferran VII felicitant-lo pel seu adveniment al tron, i traotà d'organitzar alguna comoció popular demanant la sortida dels francesos. I així ho feren. Pere Boïgues, com a síndic personer, proposà a l'ajuntament que aquest elevés la representació al monarca en nom seu, però diversos regidors, tenint por del rumb incert dels esdeveniments, s'hi oposaren. Llavors es féu l'exposició a nom del poble de València, i la signaren Boïgues, els germans Bertran de Lis, els diputats del comú, els electes dels quatre quaters, els clavaris dels principals gremis i els prelats de les comunitats religioses. Mentre Vicent Bertran i Pere Boïgues se'n van anar a Madrid a lliurar personalment el document al rei, Manuel Bertran de Lis s'encarregà d'allistar homes pel seu compte per organitzar el motí. Això devia ser cap al dia 20 d'abril. El 28 arribaren a Madrid els enviats i lliuraren la representació a l'infant don Antonio. El dia 1 de maig, per ordre de Murat, van haver d'abandonar la capital, de manera que la nova dels esdeveniments madrilenys del 2 de maig la conegueren més tard a València. Una vegada en aquesta ciutat, es dedicaren a augmentar el nombre d'allistats, i arribaren a disposar de més de 500 homes armats a costa d'ells.³ No sabem gran cosa més d'aquest primer grup activista. El comte de Toreno es limita a confirmar-ne l'existència; l'historiador valencià Vicent Boix, que conegué l'obra de Vicent Bertran *Los gobiernos y los intereses materiales* —de la qual copia alguns paràgrafs—, afegeix diverses dades que va poder saber per informació oral dels protagonistes, o per fonts que desconec. Formaren part del grup alguns militars com el capità Vicente González Moreno, el metge Joaquim Vidal i un religiós mercenari, el pare Ravanals. Van mantenir contactes amb el tinent general Juan Manuel de Cagigal perquè es posés al capdavant de la insurrecció, però aquest s'hi

2. AHN, *Estado*, lligall 5277, exp. 71, "Noticia de algunos servicios importantes que don Vicente Bertrán de Lis ha prestado a su rey y a su patria [...]".

3. V. BELTRÁN DE LIS, *Los gobiernos y los intereses materiales, o sean apuntes históricos sobre varias cuestiones importantes*, Madrid, 1851, pp. 32-37, i AHN, *Estado*, lligall 5:277, exp. 71.

negà.⁴ Però el fet és que, com veurem, l'avalot popular del 23 de maig es produí de manera espontània sense intervenció dels conjurats. A la difícil situació econòmica, els artesans i obrers en atur i els restants factors ja alludits anteriorment se sumaren els greus esdeveniments de la cort espanyola. L'opinió pública valenciana va seguir amb gran interès tots aquests fets, des del moti d'Aranjuez fins a les abdicacions de Baiona. Des del dia 7 de maig, en què el "Diario de Valencia" publicà la notícia dels esdeveniments de Madrid del dia 2, el Real Acuerdo començà a témer alguna conseqüència de l'augment visible de la intranquillitat pública.

Les notícies del moment interessaven l'opinió popular, i ja era habitual que cada dia es reunissin moltes persones davant la parada de venda de la "Gaceta de Madrid", situada a la placeta de les Panses (avui en dia de la Companyia), d'esquena a la Llotja. Allí, o bé en compraven un exemplar, o podien llogar-lo per tal de llegir-lo. El dia 23 de maig arribà a València la notícia de les abdicacions de Baiona, inclosa a la "Gaceta de Madrid" del dia 20. A la placeta de les Panses va créixer l'avalot, i un petit grup, "una porción de infelices de la ínfima clase del pueblo", al crit de "¡Viva Fernando VIII!" estriparen els números de la "Gaceta" i el paper de l'estat que portava impresa la nota: "Valga por el gobierno del duque de Berg". Des d'allí, dient visques a Ferran VII, es dirigiren al Palau Reial, a l'altra banda del Túria, fora de les muralles, residència del capità general. Aquest, que es veié obligat a sortir al balcó, va prometre que reuniria de seguida el Real Acuerdo i prendria les providències oportunes.⁵ Al mateix temps que es produïa el moviment popular, cap a les deu del matí es reunia el capítol municipal al vell edifici gòtic prop del palau de la Generalitat. En aquella ocasió fou llegida també la notícia de l'abdicació de Carles IV en Napoleó Bonaparte i la reial ordre manant de reunir la Diputació general a Baiona. Encara que totes dues notícies, especialment la primera, eren inquietants, no en deixa traslluir res el fred estil oficial de l'acta: l'ajuntament simplement decidí de convocar per al dia 24 capítol extraordinari. La notícia que hi havia "alguna moción en el pueblo", provocà l'adopció de les mesures habituals en tals casos: hom manà cridar els clavaris dels gremis, els elec-

4. J. M. QUEIPO DE LLANO, *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España*, I, Madrid, 1835-1837, pp. 253-254. VICENTE BOIX, *Historia de la ciudad y reino de Valencia*, II, València, 1845-1847, pp. 131-133. Segons ENRIQUE RODRÍGUEZ SOLÍS, el grup també va mantenir contactes amb Luis Peñaranda, que era amic del P. Juan Rico, i va ésser qui el posà en contacte amb els Bertran de Lis. VEGÍ'S *Los guerrilleros de 1808. Historia popular de la guerra de la Independencia*, III, Madrid, 1877, p. 9.

5. JUAN RICO, *Memorias históricas sobre la revolución de Valencia, que comprehenden desde el 23 de mayo de 1808 hasta fines del mismo año, y sobre la causa criminal formada contra el P. Fr. Juan Rico, el brigadier D. Vicente González Moreno, el comisario de guerra D. Narciso Rubio y otros*, Cadix, 1811, pp. 14-15.

tes dels quarters de l'Horta i els alcaldes de barri perquè fessin rondes, i commissionà dos regidors per parlar amb el capità general.⁶

Mentrestant la multitud no es dissolgué pas com havia ordenat el capità general, ans cal pensar que n'anà augmentant el nombre, dirigida per alguns líders espontanis, com el pare Martí i més tard el pare Rico.⁷ Cap a la una del migdia els amotinats descobriren que alguns carros, carregats amb sacs plens de moneda, estaven disposats a partir cap a Madrid. Els arrabassaren violentament i els portaren al palau del comte de Cervelló, a la plaça de Sant Domènec, el qual quedà convertit *velis nolis* en capítost dels revoltosos. El poble valencià havia conservat les seves fílies i les seves fòbies d'ençà del motí contra les Milícies de 1801, quan Cervelló anà a Madrid per obtenir-ne l'extinció, la qual cosa li havia atret certa popularitat. A més, tant el capità general, Rafael Vasco y del Campo, comte de la Conquesta, com l'intendent-corregidor, Francisco Javier Aspíroz, no gaudien de la confiança del poble. Davant la porta del palau del comte de Cervelló aixecà per primera vegada la seva veu el franciscà Rico, que a partir d'aleshores va quedar convertit en el principal capítost popular. Des d'allí la massa avalotada i el comte de Cervelló s'adreçaren al palau de la Generalitat, on el Real Acuerdo celebrava sessió extraordinària amb assistència del corregidor Aspíroz. Cap a les tres de la tarda, mentre la multitud exasperada rodejava el vell edifici, el pare Martí i el pare Rico pujaren a la Sala Daurada, on es trobava reunit l'Acuerdo. Segons Rico, fou ell mateix qui demanà a les autoritats que declarassin la guerra a Napoleó i decretessin un allistament general. El comte de la Conquesta contestà amb un clar raonament afrancesat: "que a un rei habíamos de obedecer; que nos era indiferente fuera Fernando o Napoleón; que Fernando se había ausentado voluntariamente de Madrid, abandonando su nación, y presentándose en Bayona; que allí voluntariamente había hecho cesión de la corona en su padre Carlos quarto; y que éste con toda libertad la había renunciado en el Emperador de los franceses [...]. ¿Qué culpa, dixo, podía tener la nación de los proceder irregulars de Fernando? Y últimamente que la cosa ya no tenía remedio".⁸ La resposta del capità general al pare Rico, com també la del governador de la Sala del Crim Ugarte, el regent Cano Manuel o el corregidor Aspíroz va venir dictada més per la por i la prudència que no pas per afrancesament, per tal com cap d'ells mai no

6. Arxiu Històric Municipal de València (AHIMV), *Libros Capitulares*, llibre D-203 (1808), s. foliar, capítol ordinari del 23 de maig.

7. El P. Juan Martí era vicari de Beniferri, petita població de l'Horta, i el P. Juan Rico era franciscà del convent de València.

8. J. Rico, *Memorias...* pp. 16-21. Hans JURETSCHKE qualifica d'afrancesat Rafael Blasco [sic], comte de la Conquesta (*Los afrancesados en la guerra de la Independencia*, Madrid, 1962, p. 29).

fou collaboracionista.⁹ El poble enardit, tradicionalment francòfob i ferventment monàrquic, no participava en aquestes raons, i, atiat per clergues i improvisats líders populars, demanava la declaració de guerra a França i l'allistament popular. El Real Acuerdo, finalment, atemorit, publicà un ban en nom de Ferran VII en el qual decretava l'allistament general.¹⁰ El Real Acuerdo també va haver d'accedir a la petició que li fou feta de treure de la veïna Casa de la Ciutat l'estendard de les proclamacions, que fou tret, un cop espanyada l'arca on es guardava, per un altre capitost popular d'aquell dia, l'advocat Manuel Cortès, juntament amb el síndic personer Pere Boïgues. Portat al cotxe del comte de Cervelló, que esperava a la plaça de la Seu, fou conduït triomfalment fins al seu palau per la plebs que proclamava a crits Ferran VII.¹¹

Aquell mateix dia 23 al vespre, l'Audiència escriví al Consejo de Castilla demanant que "se comuniquen prontamente las [providencias] que estime justas para evitar los progresos de la anarquía que empezó a reinar y que amenazó positiva y terminantemente nuestras vidas", a la qual cosa, segons sembla, aquell es limità a contestar que procuressin de mantenir l'ordre i oficiessin a la noblesa i clergat "a fin de que se interesen eficazmente en pacificar el pueblo".¹² Segons el pare Rico, el comte de la Conquista va escriure també a Murat demanant-li que enviés deu o dotze mil soldats francesos. El pare Rico, fundadament recelós de les autoritats, passà aquella nit a casa d'un amic, a la plaça del Temple. Allí anaren a cercar-lo al matí, enviats pels germans Bertran de Lis, el capità

9. L'any 1809 se seguí causa a Francisco Javier Aspiroz per afrancesat. Segons informà la Junta de València a la Central, els dies immediats al 23 de maig el corregidor sovint s'expressà públicament en termes semblants al parlament que el pare Rico atribueix al comte de la Conquista: que va dir als electes dels quarts de l'Horta "que importa poc mandara Josef, Pedro o Francisco", i que "aquí no hay remedio, un rey hemos de tener, lo mismo es que sea Josef primero, Fernando séptimo, o Napoleón, lo que se ha de buscar es la paz, y tranquilidad, y lo que interesava era se quitasen los pechos y los labradores lo pasarian mejor" (AHN, *Estado*, lligall 45, docs. 174 i 180).

10. AHN, *Estado*, lligall 83-N, doc. 159. El ban llegit en veu alta davant la multitud, fou publicat pel "Diario de Valencia" en suplement del dia 24, i deia així: "D. Fernando VII por la gracia de Dios rey de España, y en su Real nombre el Excmo. Sr. Capitán general y Real Acuerdo, mandan: Que todos los vecinos se tranquilicen y retiren a sus casas, pues siempre han velado por su bienestar y harán quanto puedan para que tengan efecto sus deseos e intenciones; que se haga el alistamiento forzoso desde edad de 16 a 40 años; los Alcaldes de barrio formarán este alistamiento y también los Electos de los quarteles, con intervención de sus respectivos jueces; y el Excmo. Señor conde de Cervellón se pondrá al frente de estas tropas con los subalternos que se nombrarán para dicho efecto. Y para que llegue a noticia de todos se manda publicar. Dado en la ciudad de Valencia a veinte y tres de mayo de mil ochocientos y ocho. El conde de la Conquista. Vicente Cano Manuel, Josef Mayans, D. Vicente Esteve". El conegut episodi del "Palleter" sembla que va tenir lloc moments abans a la plaça del Mercat: Vicent Domènech, venedor d'articles de palla, enarborà en una canya un tros de la seva faixa vermella, a la qual penjà una estampa de la Mare de Déu i una altra de Ferran VII, i va cridar: "Un pobre palleter li declara la guerra a Napoleon; viva Fernando VII y muiguen els traidors". V. MARTÍNEZ COLOMER, *Sucesos de Valencia desde 23 de mayo hasta el 28 de junio de 1808*, València, 1808, pp. 5-6.

11. AHMV, *Libros Capitulares*, D-203 (1808), s. foliar, capítol del 23 de maig.

12. Segons M. ARTOLA, *Los orígenes de la España contemporánea*, I, Madrid, 1959, p. 116, a AHN, *Consejos*, lligall 5.512, exp. 14.

del Regimiento de Infantería de Savoya Vicente González Moreno i el sots-tinent José Ordóñez, que el posaren al corrent dels preparatius que portaven endavant des de feia temps. Així mateix li notificaren els plans que, segons sembla, els germans Bertran de Lis havien ideat aquella mateixa nit: prendre a l'assalt la Ciutadella i constituir una Junta que governés el regne durant l'absència de Ferran VII. El pare Rico convingué amb ells que intentarien primer de prendre pacíficament la Ciutadella. Aquest mateix líder franciscà es doldria anys a venir de la moderació amb què va obrar durant aquells primers dies de la revolta. Aquell mateix matí del 24, l'advocat Manuel Cortès, "un sugeto de porte decente, peroraba a su modo, y encrespaba los ánimos, persuadiendo que todo era perdido, si no se degollaba prontamente a muchos, y particularmente todas las autoridades". Rico llavors l'en dissuadí, invitant-lo a formar part del grup i portant-lo a la reunió que havien convocat els germans Bertran de Lis a les dues de la tarda. L'any 1811, quan va escriure les *Memorias*, Rico opinava que potser "hubiera sido mui conveniente el derramamiento de sangre que proponía este desconocido, y que un escarmiento executado en la cabeza de los principales magistrados infidentes y vendidos al Gobierno francés, afianzaría la libertad del pueblo valenciano".¹³ Sols alguns dies més tard, com veurem, el canonge Baltasar Calvo es convertí en capítost dels exaltats partidaris de la revolta sagnant.

A la reunió, els conjurats ultimaren una llista de les persones que havien de formar part de la Junta, en la qual Vicent Bertran de Lis, contra el parer de Cortès, inclogué totes les antigues autoritats. Segons els *Apuntes biográficos*, va dir que d'aquesta manera "en la Junta, a nombre de las autoridades, mandaremos nosotros".¹⁴ Després tractaren de la presa de la Ciutadella, i s'hi acordà que González Moreno, amb la gent allistada pels Bertran, s'apostaria a la plaça de Sant Domènec, mentre el pare Rico i Vicent Bertran anirien a demanar al Real Acuerdo, que es reunia al Palau Reial, les claus de la fortalesa "con el objeto de enterar al pueblo de las fuerzas que tenía y demás útiles para su defensa".¹⁵

Les coses no s'esdevingueren exactament com havien estat planejades. A les tres de la tarda González Moreno anà, amb dos oficials més del regiment de Savoya, José Ordóñez i Francisco Frías, a posar-se al capdavant dels homes reclutats pels Bertran, que havien de concentrar-se

13. J. Rico, *Memorias...*, pp. 40-41. Sobre l'advocat Manuel Cortès i Sans, que va jugar un destacat paper en els primers moments de la revolta, sabem molt poca cosa. En el curt període constitucional que va seguir l'evacuació francesa fou jutge de primera instància a Sueca.

14. V. BERTRAN DE LIS, *Apuntes biográficos o sea apéndice a los folletos titulados "Los Gobiernos y los intereses materiales"*, Madrid, 1852, p. 13.

15. J. Rico, *Memorias...*, pp. 43-44.

a Montolivet. Pel camí toparen amb una multitud, entre la qual abundaven els temibles llauradors de l'Horta, que es dirigia a prendre a l'assalt la Ciutadella. González Moreno aconseguí de calmar-los i els convencé que l'ocupació podia fer-se efectiva pacíficament. Al capdavant d'ells va encaminar-se cap al palau del comte de Cervelló, el qual, acordat, feia veure que es trobava malalt al llit i els digué que ell no tenia pas les claus de la Ciutadella. Des d'allí, travessant la porta i el pont del Reial, anaren al palau, on el comte de la Conquesta estava dinant, rodejat de les principals autoritats valencianes. González Moreno demanà les claus de la fortalesa i el capità general s'hi oposà terminantment, despatxant el capità i els seus acompanyants. Quan González Moreno sortí al pati, ja havien arribat els homes de Montolivet, el pare Rico i els germans Bertran de Lis. Rico i Cortès van decidir pujar al palau, Manuel i Marià Bertran de Lis restaren al comandament dels homes armats que l'envoltaven, mentre Vicent Bertran i González Moreno es dirigiren a la plaça de Sant Domènec. Després d'un llarg parlament que va dirigir el líder franciscà, en el qual segons la seva pròpia versió arribà a amenaçar amb la vida les autoritats, en veure que no aconseguien res, va fer des de la finestra un senyal convingut i els homes dels Bertran de Lis desarmaren la guàrdia del palau. Malgrat això, el capità general tampoc no cedí, i el pare Rico va haver de fer un altre senyal, després del qual la gent armada va pujar les escales fins a la mateixa porta de la sala. Llavors el capità general, aconsellat pel magistrat Josep Maria Manescau, va donar permís perquè Rico i vuit persones més poguessin entrar a la Ciutadella. Arribats allí, el comandant de la guàrdia obrí la porta i, fet això, "a manera de un grande pantano de aguas que cuando se rompen los diques se precipita, arrastra y atropella todo lo que encuentra por delante, se avalanzó el pueblo al ver abierta la puerta, y ocupó la Ciudadela, desarmó la guardia y demás tropa que estaba sobre las armas; se apoderó de todos los baluartes, derribó las puertas de la armería, y entrando en ella cada uno se proveyó de las armas que quiso".¹⁶ Allí mateix fou fet l'allistament i s'organitzaren les guàrdies; part de la tropa va restar a la Ciutadella sota el comandament de González Moreno i els restants es dirigiren novament cap al Palau Reial, on el sorprès capità general acceptà de publicar un ban permetent l'ús de l'escarapella roja com a distintiu patriòtic.

És interessant de fer ressaltar la variada composició del grup revolucionari, en el qual figuraren personalitats ben contradictòries. És notable especialment el tomb polític que en el futur faria Vicent González Moreno, el qual el dia 24 de maig s'anomenà "Comandante del pueblo soberano"¹⁷ i anys més tard, el 1831, desarticulà, com a governador

16. J. RICO, *Memorias...*, pp. 48-50. V. BERTRAN DE LIS, *Los gobiernos...*, p. 37.

17. V. MARTÍNEZ COLOMER, *Sucesos de Valencia...*, p. 17.

militar de Màlaga, la conspiració de Torrijos, i esdevindria, durant la primera guerra carlina, general en cap de l'exèrcit del nord a la mort de Zumalacárregui.¹⁸ Aquesta circumstància donà peu perquè Estanislao de Kotska Bayo escrivís que “los jefes de todos los partidos extremos que han perdido la España se educaron, por decirlo así, en esta guerra [la del Francés]; y después se dividieron abrazando las opiniones más opuestas y contrarias a los principios que habían proclamado, para desgarrar la patria”, cosa que no deixa d'ésser certa i constitueix en bona part la tesi central d'aquest estudi, que vol reflectir la història d'una aliança, trencada, entre la burgesia i la pagesia.¹⁹ Líder camperol fou precisament González Moreno durant els primers dies de l'aixecament, ja que entre els exaltats assaltants de la Ciutadella, dels quals es convertí en cap, eren majoria els llauradors de l'Horta, que al començament de juny omplirien de sang la ciutat. Desconeixem l'actitud personal que adoptà González Moreno en aquells moments, però els llauradors i *sans-culottes* armats que tenia sota les seves ordres, enardits i atemorits davant mil suposats perills i paranys de francesos i afrancesats, demanaven la mort de totes les autoritats suspectes. Segons el comte de Cervelló, el capità del regiment de Savoya —que aviat ascendiria a coronel— tenia tractat amb els insurrectes d'assassinar-lo, “igualmente que el Capitán general, arzobispo y demás autoridades”, i segons una altra exposició de dos veïns de València, al final de maig González Moreno estava disposat a mantenir-se a la Ciutadella àdhuc contra el Govern.²⁰ El dia 26 fou nomenat comandant de la divisió del Túria acabada de formar i els membres de la Junta es desferen d'ell destinant-lo a la frontera de l'Ebre. No acabaren, tanmateix, amb la intranquil·litat popular, que esclataria el dia 27 amb l'assassinat del baró d'Albalat i al principi de juny amb la matança dels francesos.

L'endemà, 25, al matí, Rico i Cortès es presentaren al Palau Reial, on es trobava reunit el Real Acuerdo juntament amb altres autoritats, com l'arquebisbe i alguns canonges, que no en formaven part. Un cop allí, presentaren el projecte de formació d'una Junta Suprema i la llista que prèviament havien elaborat dels seus membres. Després de reformar la llista, en el sentit d'incloure-hi moltes antigues autoritats que no figu-

18. V. LLORENS CASTILLO, *Liberales y románticos. Una emigración española en Inglaterra (1823-1834)*, Madrid, 1968, pp. 138-142. Román OYÁRZUN, *Historia del carlismo*, pp. 78-83, descriu la seva actuació a la guerra carlina, encara que desconeix els antecedents de González Moreno a València, quan escriu que “hallándose de guarnición en Valencia se sumó a los partidarios del régimen absoluto, actuando a las órdenes de Elío”. Considero que aquest autor confon els esdeveniments de 1808 amb els de 1814, ja que en aquesta última data no hi ha cap notícia que González Moreno es trobés a València, i menys encara que col·laborés amb el general Elío.

19. *Historia de la vida y reinado de Fernando VII de España, con documentos justificativos, órdenes reservadas y numerosas cartas del mismo monarca [...]*, I, Madrid, 1842, p. 372.

20. AHN, *Estado*, lligall 43, doc. 67, i lligall 83-N. doc. 238.

raven al projecte, el Real Acuerdo accedí per unanimitat a la formació de la Junta i ordenà citar els seus membres per a aquell mateix dia a les cinc de la tarda.²¹ La seva composició era molt heterogènia i amb un net predomini numèric de les antigues autoritats. En passaren a formar part el Real Acuerdo íntegre, amb el capità general com a president, els jutges de la Sala del Crim i els fiscals de l'Audiència; pel braç eclesiàstic, l'arquebisbe, Fr. Joaquim Company, com a vice-president, i els canonges Roa, Ferrer, Ribero i Urta, el vicari major de la catedral, els capellans de Sant Andreu, Sant Salvador i Santa Caterina, els priors de Sant Domènec, Sant Agustí i el Carme, i el guardià de Sant Francesc; per la ciutat, el corregidor-intendent i el marquès de Valera, Joaquim Villarroya, Rafael Pinedo i Marià Ginart, regidors; per l'estat noble, el comte de Castellar, el baró d'Albalat, el baró de Petrés i el marquès de Jura-real; pel col·legi d'advocats, Manuel Cortès i Sans, Francesc Maquívar, Josep Antoni Sombiola i Vicent Traver; per l'estat militar, el duc de Castropignano, el comte de Cervelló, Joan Manuel Cagigal i Domingo Nava; pel comerç a l'engròs, el cònsol britànic Pere Túpper i el marquès de San Joaquín; pel comerç al detall, Joaquim Gil i Pere Tío; pels artesans, els clavaris dels gremis de velluters (Art Major de la Seda) i d'argenters, Vicent Bertran de Lis, Pere Cros i els electes dels quatre quaters de l'Horta; Joan Rico com a representant del poble, i Narcís Rubio i Pau Rincón com a secretaris. Després foren també nomenats, encara que no figuraven a la proposta inicial presentada per Rico i Cortès, els següents: Félix Berenguer de Marquina, José Luis Salcedo, Alfonso Barroso de Frías i Francisco Javier Rovira, tots ells generals de l'exèrcit; el comandant de marina Pedro de la Riva Agüero; el comtador de l'exèrcit José Canga Argüelles; els mariscals de camp Francisco Salinas i Pedro Adorno i l'agutzil major Joaquim Salvador.²² No cal dir que la pertinença a la Junta de moltes d'aquestes persones va ésser més honorífica que no pas efectiva, i que els membres del grup dels germans Bertran de Lis dominaren en aquell organisme mentre fou seva l'única força armada de la ciutat i van dominar el carrer.²³ D'aquí que molts pensaren, com un anònim que representà davant la Junta Central a la fi de 1808, que la Junta era "compuesta de las [h]eses del pueblo, y que fue creada por una porción de díscolos y foragidos".²⁴

21. L'acta d'instal·lació de la Junta la reproduïx J. CANGA ARGÜELLES, *Observaciones sobre la guerra de España, que escribieron los señores Clarke, Southey, Londonderry y Napier*, I, Madrid, 1833-1836, documents, pp. 15-16.

22. *Manifiesto que hace la Junta Superior de Observación y Defensa del reyno de Valencia de los servicios y heroicos esfuerzos prestados por éste desde el día 23 de mayo de 1808 en favor de la libertad e independencia de la nación y de los derechos de su augusto y legítimo soberano el Sr. D. Fernando VII, de eterna memoria*, València, 1809, apèndix, pp. 7-9.

23. V. BERTRAN DE LIS, *Los gobiernos...*, p. 39.

24. AHN, *Estado*, lligall 52, doc. 136.

A partir d'aquest dia l'allistament progressà a bon ritme, enquadrant-se més de 8.000 voluntaris des del dia 25 al 27 de maig. El capítol cate-dralici donà 30.000 rals de billó i es recolliren molts altres donatius particulars, sobretot dels germans Bertran de Lis, que comprometeren tota llur hisenda en l'empresa. El dia 26 González Moreno fou nomenat coronel del regiment del Túria, encarregat de la defensa de l'Ebre, i s'enviaren comissionats als pobles per promoure l'allistament. Aquestes tropes no eren, tanmateix, cap model de disciplina militar, ans tot el contrari; quan González Moreno arribà a Morella a primers de juny, els seus soldats cometeren molts atropellaments amb la població civil.²⁵

El dia 27 al matí tingué lloc l'assassinat del baró d'Albalat. Com he dit anteriorment, el baix poble valencià havia conservat les seves filies i les seves fòbies des dels esdeveniments de 1801: en aquella ocasió Miquel Saavedra, baró d'Albalat, havia manat a la tropa disparar contra el paisanatge amotinat a la plaça de Sant Jordi el dia 13 d'agost; un home morí a l'acte i altres dos més endavant, a conseqüència de les ferides. Saavedra, que devia sospitar que molts no havien oblidat aquell fet, fugí de València el dia 24 de maig tement per la seva vida. Els uns deien que havia anat a Requena a visitar una dama amb la qual mantenia secretes relacions amoroses, els altres "que tenía hombres pagados y banderas de la libertad",²⁶ i la majoria que s'havia venut als francesos. El fet és que, assabentat d'haver estat nomenat vocal de la Junta, i suposant que així quedava fora de l'abast de les ires populars, decidí de retornar a València. El dia 27 de maig entrava per la porta de Quart juntament amb el correu de Madrid, i ambdós foren presos pel poble amotinat, que volia obrir la correspondència oficial per descobrir les relacions de les autoritats amb el govern de Murat. A petició del baró, foren escortats per una partida de soldats fins al palau del comte de Cervelló, on Saavedra entrà per arrecerar-se. La multitud anà augmentant per moments, i tothom cridava demanant el cap de Saavedra, sense que hi poguessin fer res González Moreno i Rico. Llavors aquest decidí de treure'l del palau del comte i portar-lo a la Ciutadella, on podria estar més segur. El trasllat va ésser impossible: el poble travessà les files de soldats que rodejaven el baró, el cosiren a punyalades i un cop a terra li tallaren el cap, el col·locaren a la punta d'una pica de les que servien per baixar fusta pel Túria, i el van passejar com un trofeu per la ciutat.²⁷

Aquell mateix dia la Junta de València signà una proposta de cessació d'hostilitats amb el govern britànic. Havent sabut que navegava davant la costa valenciana un bergantí anglès, Narcís Rubio i el cònsol

25. J. SEGURA Y BARREDA, *Morella y sus aldeas...*, III, Morella, 1868, p. 413.

26. J. DE ANTAÑO (pseudònim de Teodor Llorente), *Recuerdos de la Independencia. Dietario valenciano (1793-1836)*, a "Las Provincias" (20 d'abril de 1908).

27. J. RICO, *Memorias...*, pp. 89-94. J. DE ANTAÑO, *Recuerdos...* AHN, *Estado*, lligall 83-N, doc. 159.

anglès Pere Túpper s'embarcaren a la seva recerca, cosa que aviat aconseguiren. Es tractava del bergantí *Drake*, el comandava el capità Robert Dunlop i navegava cap a Gibraltar. Assabentat dels fets de València, va ancorar al port i se'n anà a la ciutat a entaular conversacions amb la Junta. Aquesta li lliurà plecs per al governador de Gibraltar i el comandant general de l'esquadra britànica, proposant-li la fi de les hostilitats, el lliure comerç entre els regnes de València i Múrcia amb Anglaterra i alhora sollicitant armes i municions.²⁸ Aquella mateixa tarda, entre les quatre i les cinc va tenir lloc la proclamació solemne de Ferran VII. I també aquell mateix dia, segons Rico, "la nobleza, que hasta entonces nada había hecho, y se mantenía pasiva y sin tomar la menor parte en la revolución, salió de su estado de apatía y de egoísmo", sens dubte atemorida per l'assassinat del baró d'Albalat.²⁹

A les altres ciutats i pobles del regne de València la repercussió dels esdeveniments de la capital fou gairebé immediata. El ban d'allistament general entre els 16 i els 40 anys va ésser publicat a Castelló de la Plana el 28 de maig, i el 30 s'hi féu la proclamació de Ferran VII. Hi fou constituïda, com en tants d'altres indrets, una Junta particular dependent de la de València, sota la presidència del marquès d'Usátegui. A Alacant reberen també el dia 28 el ban d'allistament, el qual fou cursat immediatament, i el 29 acordaren la formació d'una Junta de Govern "según se ha practicado en la capital de este reyno, y otras ciudades subalternas". Aquesta quedà formada el 30 de maig, amb una composició molt menys popular que la de València. En fou nomenat president Antonio Valcárcel, marquès de Castelrodrigo i comte de Lumières, més conegut com el "príncepe Pío", un vell aristòcrata amb afeccions artístiques i arqueològiques; els altres components eren els canonges de la Col·legiata Salvador de Santo Casanova, Manuel Verdú i Francesc Pittaluga; el capellà de Sant Nicolau Tomàs Pagès i el de Santa Maria Vicent Pastor; els militars Joan Onofre, coronel d'hússars d'Oliveza, i Antoni Camps, capità del regiment d'Amèrica; de l'estat noble, Miquel de Bonanza, pare i fill, el baró de Finestrat, Antoni Roca i Ignasi Spreng; del comerç en foren nomenats Ignasi Carreras i Antoni Sereix. Aquesta Junta de Govern es confonia pràcticament amb l'ajuntament alacantí.³¹ L'allistament va ésser fet també amb rapidesa, i igual que a València el baix poble d'Alacant estigué commogut durant dies per la

28. La proposta fou acceptada pels anglesos el 25 de juny. J. Rico, *Memorias...*, p. 99. Arxiu Històric Municipal d' Alacant (AHMA), *Cabildos y Juntas de Gobierno*, vol. 103 (1808), s. foliar.

29. J. Rico, *Memorias...*, p. 101.

30. J. ROCAFORT, *Libro de cosas notables de Castellón de la Plana* (editat per Eduardo Codina Armengot), Castelló, 1945, p. 193.

31. AHMAI., *Cabildos y Juntas de Gobierno*, llibre 103 (1808), s. foliar; V. MARTÍNEZ MORELLÁ, *La Junta de Gobierno de la ciudad de Alicante durante la guerra de la Independencia (1808-1814)*, Alacant, 1959, p. 14.

por d'un inesperat atac francès; no s'hi esdevingué, tanmateix, cap tràngol sagnant, com en altres llocs del regne.³² A la regió alacantina s'installaren algunes altres Juntes de govern independents: a Elx, a Novelda, a Asp i a Oriola, a finals de juny i a principis de juliol de 1808.³³ Va funcionar una Junta a Xàtiva i una altra a Morella, i n'hi hagué probablement a d'altres localitats, sobretot a les capitals de Governació, però no han deixat rastre documental que jo conegui. La de Morella, sobre la qual tenim algunes dades, fou presidida, a desgrat d'ell, pel governador Ramon Betés. Aquest, quan arribaren a Morella les noves de l'aixecament de València, va reunir els més notables de la localitat i els manifestà que la defensa era quasi impossible, per la qual cosa no era partidari de seguir l'exemple de la capital. En contra del seu parer, els morellans, amotinats, formaren un batalló de 600 places que s'uní a la divisió de González Moreno quan aquest arribà a Morella a principis de juny. El coronel del regiment del Túria s'emportà pres Betés en sortir de la vila, per sospitós de tenir contacte amb els francesos, si bé després el deixà anar a instàncies de la Junta.³⁴

Mentrestant, a València, la intranquil·litat popular que ja hem observat durant els dies posteriors a la presa de la Ciutadella anava en augment. Aquest desassossec prengué una forma molt típica que recorda, a petita escala, la *grande peur* francesa de 1789 i els precedents valencians de la qual més pròxims foren els avalots de 1793 i 1801. El pànic popular es manifestà en un doble vessant: d'un costat, per a un hipotètic —però certament probable— atac dels exèrcits napoleònics, i, per altre costat, per als enemics de l'interior, francesos i autoritats afrancesades. Ja hem vist com des dels primers dies de la revolta s'aixecaren veus contra les autoritats antigues, i com Vicent González Moreno quedà convertit, abans de la seva partença cap a l'Ebre, en capítost dels llauradors i *sans-culottes* enardits.³⁵ Els francesos residents a la ciutat, que d'ençà d'acabada la guerra contra la Convenció havien retornat a València, havien estat reclosos a la Ciutadella i en altres presons com a mesura de seguretat. La ira cega del poble amotinat veia en ells, si més no, uns aliats interiors de Napoleó. A aquesta circumstància se sumava un

32. El 2 de juny corregué per tota la regió alacantina la falsa notícia d'un desembarcament francès entre Torrevella i Guardamar de Segura, i que els soldats napoleònics es dirigien a Elx. La ciutat d'Alacant es mobilitzà, el veïnat fou armat amb els fusells que hi havia a la plaça i les municions baixades del castell. AHMAL, *Cabildos...*, llibre 103 (1808), s. foliar.

33. AHMAL, *Cabildos...*, llibre 103 (1808), s. foliar.

34. J. SEGURA Y BARREDA, *Morella y sus aldeas...*, III, pp. 412-413.

35. Segons el P. Rico, el capità general, comte de la Conquesta, "quien sin embargo de estar en la Junta y de aparentar que contribuía a la justa causa de la patria, no omitió en quanto pudo todos los medios de paralizarla y de imposibilitar la defensa del reino", va fer tot el possible perquè González Moreno, que li resultava molest, sortís cap a l'Ebre, ja que "lo que se proponía Conquista era facilitar la entrada de los francoeses en el reino" (*Memorias...*, p. 115).

odi tradicional antifrancès, d'origen molt complex. El record de la Guerra de Successió era encara viu en el poble, associat al nom de francès. Amb tot, va ésser molt més important l'odi de classe, ja clarament present a l'avalot de 1793. La immigració francesa era un moviment demogràfic tradicional a tota la costa mediterrània valenciana i catalana des d'època molt antiga, aproximadament des dels segles xiv i xv. Aquests francesos sovint eren comerciants i, o bé havien arribat amb algun capital, o l'havien fet fàcilment al país ajudats pels propis connacionals. A totes les poblacions de la costa era nombrosa la colònia francesa: la coneixem a Castelló de la Plana, a València, a les poblacions de la Marina (Dénia sobretot) i era molt important a Alacant.³⁶ L'any 1809, un veí de Polop remeté a la Junta Central una representació rabiosament antifrancesa molt representativa d'aquest sentiment que barrejava odi ètnic i de classe. "Los franceses y su hijos —deia—, hablo en este reyno de Valencia, son los más ricos, los más poderosos", i es referia després a un "que salió de Oleron, en el Bearne, desnudo, y sin quartos", arribà aviat a ser factor a Dénia, i ara era l'amo de Polop i de Benidorm, amb una fortuna immensa.³⁷ El sentiment antifrancès es feia fàcilment extensiu a les autoritats odiades, "hechuras del infame Godoy", i que "siempre serán, y han sido apasionadas a los franceses". L'anònim comunicant que escriví aquesta frase demanava, un any després de la matança, "que se haga salir de España a los franceses, que hay muchos en esta ciudad [València], y no les dicen nada, porque han estafado, y estafan, y yo también haría salir a los hijos de éstos, mugeres, y criados, que casi son peores que sus padres, maridos y amos". L'expedidor, sens dubte eclesiàstic, es queixava que s'hagués requisat l'argent de les esglésies i no pas el dels nobles: "ésta sí que es supérflua, y no la que tiene Dios. Aquí hay un Frígola que tiene innumerables arrobos, un Dos Aguas, un Parsent, un Pastor, etc., etc., etc."³⁸ Un altre anònim escrivia al comte de Florida-blanca el 28 de novembre de 1809 acusant els magistrats valencians de la implacable repressió que portaren a terme després de la matança dels francesos, i en especial Josep Maria Manescau, "el Nerón más soberbio, el que es hijo de francés", i el corregidor, "cortado a la medida del corazón de Godoy. De manera —afegia— está la ciudad, Excelentísimo señor, que en todos los tribunales están los de parciales de Godoy, que estos todos no se quiten no estará la España libre de traidores. Y así le

36. Aquest tema tan interessant de les colònies franceses està, tanmateix, absolutament per estudiar.

37. AHN, *Estado*, lligall 81-F, doc. 250. I afegia que eren els francesos "los que dominan ya años hace nuestro territorio, apenas hay lugar alguno en que los Alcaldes, los regidores y demás ministros de justicia, no sean aquellos sujetos, que ellos eligan [sic], esta es proposición eterne veritatis: los franceses y sus hijos en la mayor parte de este reyno hacen las ternas, y anotan los sujetos que han de venir, con lo que y con tener siempre en Valencia un empleado en el gobierno que sea de su apoyo, son el partido dominante en los pueblos".

38. AHN, *Estado*, lligall 52-F, doc. 270.

suplico a Su Alteza —acaba— que por Dios que nos escuse de algún tumulto anticipándole todas estas cosas, que de lo contrario puede ser que amanezcan y no anochescan todos los individuos del gobierno como queda espresado, pues en el menor ruido que ayga se cortarán algunas cabezas”.³⁹ Aquestes idees, o semblants, devien bullir al cap dels llauradors i baix poble de València des del 23 de maig, i després de partir González Moreno cap a l'Ebre, trobaren capitost que els ajudés en la persona d'un ambiciós canonge de San Isidro de Madrid, Baltasar Calvo. Aquest religiós (1763-1808) era natural de Xèrica, al regne de València, i arribà a ésser canonge dels prestigiosos estudis de San Isidro de Madrid, on es distingí pel seu caràcter violent i les seves idees antijansenistes. Segons Villanueva, el dominic Joan Guerrero i Baltasar Calvo, “insignes campeones del jesuitismo y del ultramontanismo, a boca llena llamaban jansenista a Tavira”, bisbe de Salamanca, la qual cosa provocà una intervenció del Sant Ofici.⁴⁰ Aquests dos mateixos, el 1799, “declamaban desde los púlpitos contra el conciliábulo de herejes jansenistas que se reunía en casa de la condesa de Montijo”, i ambdós eren sostinguts pel nunci Cassoni.⁴¹ Amic d'intrigues, fou expulsat de la cort per reial ordre el mes de març de 1806 a Sogorb, ciutat pròxima al seu poble natal. Des d'allí es traslladà a Madrid per l'abril o maig de 1808, i d'aquesta ciutat a València a finals de maig. Aquí intentà activament d'ésser admès com a membre de la junta, per a la qual cosa entrà en relacions amb Rico, González Moreno i d'altres, exposant-los les seves idees que calia netejar de traïdors aquell organisme.⁴² Rico opinava que era “hombre dotado de una imaginación fecunda y atrevida, de grandes talentos, y bastante literatura: de un alma fuerte, y de un carácter emprendedor, acompañado de una elocuencia vehemente y brillante”,⁴³ en desconfià i no prestà cap ajut a les seves pretensions. En fracassar en el seu intent, Calvo es posà en contacte amb els llauradors avatots i, aprofitant-se de la dèbil defensa de la Ciutadella, on només restaven alguns invàlids després de la marxa cap a l'Ebre de González Moreno, se n'apoderà la nit del 5 de juny. Ja el dia abans el poble amotinat havia cridat als francesos reclosos a la Ciutadella que serien degollats, i l'antijansenista i furibund canonge no devia pensar de manera diferent de la de l'autor d'un pamflet publicat aquell mateix any a València, que

39. AHN, *Estado*, lligall 52, doc. 113.

40. J. L. VILLANUEVA, *Vida literaria de — o Memoria de sus escritos y de sus opiniones eclesiásticas y políticas, y de algunos sucesos notables de su tiempo (...)*, I, Londres, 1825, p. 85.

41. Andrés MURIEL, *Historia de Carlos IV*, Madrid (B.A.E., CXIV-CXV), 1959, pp. 150-151. L'edició original és de 1893-1894, publicada molt de temps després de la mort de l'autor.

42. *Manifiesto de la causa formada por el señor D. Joseph M.^a Manescáu, alcalde del Crimen de la Real Audiencia de Valencia, por la comisión de la Junta Suprema de Gobierno, contra el canónigo de San Isidro D. Baltasar Calvo*, València, 1808, pp. 5-6.

43. J. Rico, *Memorias...*, p. 123.

escriví que “si el español hubiese tomado siempre las precauciones necesarias para que los franceses no hubieran infestado sus costumbres, y alucinado sus entendimientos, no nos hubiéramos visto en esta época tan próximos a nuestra total ruina”.⁴⁴

La tarda del dia 5 els llauradors amotinats rondaven la Ciutadella i la plaça de Sant Domènec cridant: “¡En la Junta hay traidores; estamos todos vendidos; su traición ha hecho que quedase desamparada la Ciudadela, y en poder de los Inválidos; mueran todos, y fuera la Junta!” El canonge Calvo va anar llavors al palau del comte de Cervelló a dir-li que convenia enviar el botxí a la Ciutadella perquè degollés els francesos, que només així es podria calmar l'avalot.⁴⁵ Allò que l'acovardit aristòcrata, naturalment, no va consentir, va ésser consumat per la turba emborbollada durant la nit. Calvo digué als francesos de la Ciutadella que el poble volia degollar-los, però que ell els oferia el mitjà d'escapar fins a la devesa de l'Albufera, on podrien embarcar-se. A tal fi havien de sortir per la porta que duia fora de la muralla, on esperaven els amotinats per assassinar-los. Quan començaven a sortir, Calvo va fer circular la veu que els francesos s'escapaven i començà la carnisseria, a la porta, als passadissos i a les presons, que es prolongà durant tota la nit. Ni Rico ni cap autoritat de les que es presentaren a la Ciutadella aquella nit no pogueren aturar la matança, ja que pràcticament tota la força armada que hi havia a València s'havia posat al costat de Calvo. El clergat de diverses comunitats religioses de la ciutat, que va poder penetrar al recinte per confessar les víctimes, tampoc no aconseguí res. Calvo persuadia els assassins, segons Martínez Colomer, “que el sacrificio más agradable que pueden hacer a aquel divino Señor que tienen allí sacramentado, es acabar con los traidores franceses, y con quantos tengan la temeridad de estorbar una hazaña tan gloriosa”.⁴⁶ Segons tots els testimonis, aquella nit foren morts uns dos-cents francesos. Uns altres cent quaranta-tres que no pogueren ésser assassinats foren trets l'endemà per alguns frares per conduir-los a les torres de Quart per la ronda exterior de les muralles; però els assassins, que esperaven a l'altura de la plaça de toros, també els mataren, així com a d'altres que buscaren per tota la ciutat, a les torres de Quart, dels Serrans, a les presons de Sant Narcís i fins en cases particulars. El nombre de víctimes es devia elevar aproximadament a quatre-centes; només uns quants se'n van poder escapar, alguns per diners. Gómez de Arteche reproduceix una informació que,

44. ANTONIO MARQUÉS Y ESPEJO, *Higiene política de la España o medicina preservativa de los males con que la contagia la Francia*, València, 1808, p. 6. Aquest autor acusava els emigrats francesos, els agents revolucionaris i els llibres d'haver afrancesat els costums hispànics.

45. *Manifiesto...*, pp. 9-12.

46. V. MARTÍNEZ COLOMER, *Sucesos de Valencia...*, p. 39.

segons diu, va obtenir del cònsol anglès Túpper, segons la qual només se'n salvaren 12 o 13.⁴⁷

L'endemà, 6 de juny, Calvo es va atrinxer a la Ciutadella: manà carregar tots els canons, que apuntà cap a la ciutat, i va trametre un ofici al capità general en el qual li ordenava de resignar el comandament.⁴⁸ Així mateix va amenaçar també l'intendent perquè li enviés diners, i l'administrador de correus, perquè li trametés les valises amb la correspondència. Aquests dos darrers obeïren, però el capità general contestà que no pensava pas renunciar a l'autoritat. Calvo el comminà que es presentés immediatament a la Ciutadella, ordenant-li que també s'hi reunís la Junta a les deu del matí. Mentrestant el pare Rico procurava reunir alguna força entre els qui no havien seguit el furibund canonge, cosa que en part aconseguí, però no li permeté actuar. Calvo havia aconseguit que el capità general i part de la Junta acudissin a la Ciutadella, havia destituït públicament el primer i abolit la segona. Narcís Rubio i el jutge de la Sala del Crim Manuel Calvo de Rozas, que anaren a parlar amb el canonge, van rebre una clara contesta sobre llurs propòsits: va dir que s'havien comès molts errors i "que era preciso enmendarlos; que a esto se dirigian todos sus afanes; y que el primer paso que se debía dar, era quitar de enmedio a una porción de traidores que había en la Junta; extinguir ésta como incapaz de salvar el reyno, y crear otra menos numerosa, pero compuesta de sugetos de conocido patriotismo".⁴⁹

Els membres de la Junta no van saber prendre cap providència, tot i que estigueren reunits fins a la nit. Calvo comptava amb un ampli favor popular, i els assassins dels francesos van dominar el carrer durant tot el dia. L'endemà, 7 de juny, Vicent Bertran de Lis i el pare Rico pogueren disposar de força suficient, i, a més, la histèria colectiva de la manança havia cedit. El canonge Calvo acudí a la sessió de la Junta i allí tant Bertran com Rico —tots dos se n'atribueixen la iniciativa— van co-

47. J. Rico, *Memorias...*, pp. 125-143. *Memorias históricas de la vida y muerte de los MM.RR.PP. Fr. Pedro Pasqual Rubert, Maestro Provincial de la Orden de Nuestra Señora de la Merced; Fr. Joseph de Xérica, guardián de Capuchinos; Fr. Faustino Igual, lector de Teología; Fr. Gabriel Pichó, maestro de novicios; y Fr. Vicente Bonet, de la Orden de Predicadores; fusilados por los franceses en Murviedro el 18 de enero de 1812; y del presbítero don Juan Bautista Casañs, fusilado junto al convento del Remedio en 29 de enero del mismo año*, València, 1813, pp. XIII-XVIII. Fr. Mariano RAIS i Fr. Luis NAVARRO, *Historia de la provincia de Aragón, Orden de Predicadores, desde el año 1808 hasta el de 1818*, Saragossa, 1819, pp. 206-212. J. GÓMEZ DE ARTECHE, *Guerra de la Independencia. Historia militar de España de 1808 a 1814*, I, Madrid, 1868-1903, p. 398.

48. Deia així: "Excmo. Sr. Las críticas circunstancias exigen que V.E. no tome providencia alguna, ni política ni militar, pues de lo contrario a nombre del pueblo digo a V.E. que responderá con su cabeza. Le advierto a nombre del mismo, que se conserve quieto en su casa, y no trate de fugarse, pues se expone a perecer. Dios guarde a V.E. muchos años. Ciudadela de Valencia 6 de junio de 1808, y primero del Reynado de nuestro augusto monarca Fernando VII. A nombre de este señor, y como representante del pueblo. Baltasar Calvo. Excmo. Señor Conde de la Conquista".

49. J. Rico, *Memorias...*, pp. 143-157.

mençar a acusar-lo; això, unit a la major tranquil·litat popular i al fet que homes pagats per Bertran rodejaven l'edifici de la Generalitat, va animar altres components, com el mateix capità general i el comte de Cervelló, i Calvo es va quedar sol davant una pluja d'acusacions. Allí mateix els homes de Vicent Bertran de Lis se l'emportaren pres al Grau i fou embarcat en una fragata que aquella mateixa nit salpà cap a Mallorca.⁵⁰ Un cop conclòs el sumari fou traslladat a València, processat i condemnat a la pena de mort al garrot, sentència que fou executada a les presons del Sant Ofici la matinada del 4 de juliol; l'endemà el cadàver va ésser exposat a la plaça de Sant Domènec.⁵¹

Tots els autors que han tractat d'aquests esdeveniments, fins els contemporanis com el pare Rico, hi han sobrevalorat, al meu entendre, el paper del canonge Calvo, quan en realitat el motí contra els francesos ja estava plantejat abans de la seva arribada a València, i ell en fou més l'instrument que no pas el capítol. Fou aquest el principal argument que el canonge va esgrimir en defensa pròpia: "que en aquellas circunstancias no encontró otro medio para ocurrir a tanto mal, que hacer como que se ponía de la parte de aquel bárbaro populacho; que, dirigido por este principio, consintió que se pusieran dos cañones, uno en la plaza de la Ciudadela, y otro en el fortín que mira a la de Santo Domingo [...]; que si tomaron los fusiles de la armería, fue porque señalándole furiosos el lugar donde estaban, y conduciéndole a él como por la mano, le obligaron a que entrase con ellos, y los proveyese de armas, después de haber obligado al armero a que les abriese la puerta".⁵² Evidentment, hi havia part de veritat en aquesta declaració. És simptomàtic que els dietaristes de l'època no esmentin per a res el nom de Calvo. Centelles diu escaridament: "Dia 5 de junio. Pasqua de Pentecostés: por la noche se amotinaron los labradores en la Ciudadela".⁵³ I el dietarista anònim de qui publicà uns paràgrafs Teodor Llorente a "Las Provincias" de l'any 1908, s'expressa en termes gairebé idèntics: "Primer dia de Pasqua, se amotinaron los labradores y valencianos de la Ciudadela contra los franceses".⁵⁴ La participació dels llauradors en el motí apareix confirmada per altres fonts. L'ajuntament, en capítol extraordinari del 6 de juny, va formar diverses partides de llauradors honrats als quaters de l'Horta, i l'endemà col·locà guàrdies a totes les portes de València per impedir "la entrada de labradores aquadrillados". No van servir de gran cosa aquestes me-

50. J. RICO, *Memorias...*, pp. 178-183. AHN, *Estado*, lligall 83-N, doc. 159.

51. Archivo de la Cofradía de la Virgen de los Desamparados (ACVD), *Libros de Ajusticiados*, llibre 1, fol. 113 v.

52. *Manifiesto...*, p. 17.

53. J. CENTELLES Y NÚÑEZ, *Efemérides o bien sean sucesos memorables ocurridos en Valencia desde 1.º de enero de 1801 hasta fin de diciembre de 1825*, manuscrit de la Biblioteca Universitària de València (Varia - 88), fol. 30 r-v.

54. Juan DE ANTAÑO, *Recuerdos...*

suers, si és que efectivament es posaren en pràctica. La intranquillitat continuà durant uns quants dies, pel cap baix fins a mitjan juny, després d'ésser deportat Calvo a Mallorca, i segons sembla, encara cometeren algun assassinat aïllat.⁵⁵

Fora de València hi hagué motins en diversos indrets del regne, tant contra els francesos com contra les autoritats sospitoses de "traición". A Castelló de la Plana no hi hagué avalot contra els francesos perquè aquests foren tots traslladats a València el dia 2 de juny, ciutat on moriren assassinats. Però sí que n'hi hagué contra les autoritats, concretament contra el governador Pedro Lobo y Arjona, el qual per l'octubre de 1807 havia substituït el vell i "il·lustrat" Antonio Bermúdez de Castro. Ja a principis de juny, poc després de la matança de francesos de València, hi hagué un indici de motí entre els joves allistats, que va sufocar el pare Rico traslladant-se a aquesta ciutat.⁵⁶ El dia 19 d'aquest mes, quan els soldats ja n'havien sortit, esclatà l'avalot. El poble desconfiava del "patriotismo" del desgraciat governador i s'abocà al carrer cridant: "Viva el Rey, Patria y Religión, y mueran los traydores". Trobaren Lobo a l'ajuntament i, malgrat els precís de diversos eclesiàstics que es trobaven amb ell, no li deixaren més que el temps just de confessar-se, i l'assassinaren tot seguit. En acabat arrossegaren el cadàver escales avall i el deixaren estès al mig de la plaça. Poc abans havien mort també un altre sospitós, Félix Jiménez, el cadàver del qual deixaren al carrer d'Enmig. L'endemà els revoltats van escorcollar moltes cases a la recerca de béns de francesos, així com el palau arquebisbal i alguns convents; van estar a punt de cometre altres assassinats. A la tarda van obrir el correu i llegiren en públic la correspondència, i durant la nit assaltaren la presó i posaren en llibertat tots els presos.⁵⁷

El 12 de juny s'avalotaren contra els francesos els veïns de Sant Mateu, però no arribà a haver-hi víctimes.⁵⁸ A Vila-real, el veïnat va avalotar-se el 22 de juliol contra l'escrivà Josep Carda, per afrancesat, però aconseguí de fugir.⁵⁹ El 28 de juny els veïns d'Almenara van voler assassinar l'alcalde, l'escrivà "y otras personas las más principales de la villa",

55. Segons MARTÍNEZ COLOMER, *Sucesos de Valencia...*, pp. 61-62, "después de estos días de terror todavía se sucedieron ciertos momentos de turbación; las leyes callaban, y el puesto de ellas lo ocupaban la confusión y el desorden; parece que la anarquía iba a levantar su formidable cabeza. El fuego que había encendido el nefario Calvo, se comunicaba rápidamente y crecía como la llama que prende en un árido bosque; nadie se creía seguro ni aún en su misma casa, porque los asesinos se habían usurpado casi el supremo imperio; bastábales un fiero antojo o un deseo de venganza, para cometer un atentado contra cualquier persona aún la más autorizada, y asesinarlo sólo con achacarle la nota de traydor".

56. AHN, *Estado*, lligall 83-N, doc. 159.

57. AHN, *Estado*, lligall 83, docs. 382 a 417. J. ROCAFORT, *Libro de cosas notables*, pp. 159-197.

58. J. A. BALBÁS, *El libro de la provincia de Castellón*, Castelló, 1892, efemèride corresp.

59. Benito TRAVER GARCÍA, *Historia de Villarreal*, Vila-real, 1909.

cosa que fou evitada gràcies als religiosos del convent de dominics.⁶⁰

Els amotinats de València també cometeren alguns assassinats de francesos a la veïna Sagunt,⁶¹ però foren molt més greus els fets de Sogorb i Xèrica. Igual que en el cas anterior, sembla que l'avalot el provocaren gent de València dirigida per un nebot del canonge Calvo, Josep Santafè. Els francesos de Sogorb i pobles veïns havien estat tancats a les presons del quarter de minyons, en nombre de trenta-sis, però el dia 9 de juny aquest fou assaltat per una gran multitud, en la seva major part de Sogorb i Xèrica, i tots foren degollats. L'endemà els amotinats intentaren assassinar el governador, però els religiosos dominics del convent de Sogorb ho van evitar repartint diners entre la quadrilla.⁶² A Aiora, com a Castelló de la Plana, la víctima fou el corregidor, sospitós de col·laboracionisme o tebiesa. El 3 de juliol el poble s'amotinà en passar una partida de soldats que anava a València amb diners per pagar la tropa. De bon matí envai l'ajuntament per escorcollar les caixes amb els diners. Al migdia va reproduir-se el motí: el poble assaltà la casa de Tomàs Ródenas i l'assassinà davant la porta de casa seva; després també mataren dues noies que servien com a criades a casa del corregidor Fermí Nebot. Entretant la notícia de l'avalot fou coneguda a tot el poble i les autoritats fugiren, llevat del corregidor, que es refugià al convent de Sant Domènec, on fou trobat i mort. Els revoltats es repartiren més tard el botí robat a les cases assaltades i elegiren un nou corregidor. Pocs dies després, un escamot de minyons va capturar els capitostos, que, com veurem, van ésser executats a València.⁶³ A Alacant els francesos, víctimes de la ira popular com a tot el regne, foren reclosos per a la pròpia seguretat a la Casa de la Misericòrdia el dia 3 de juny. El cònsol francès fou reclòs al castell de Santa Bàrbara i durant uns quants dies hi hagué toc de queda i van patrullar rondes nocturnes. El dia 6 el poble s'avalotà contra el marquès de Rioflorido, per afrancesat, però es limità a demanar el seu empresonament. No va passar res més, i els 57 francesos d'Alacant, juntament amb quatre d'Altea també reclosos a la Casa de la Misericòrdia, no foren objecte de cap atemptat.⁶⁴

60. Fr. M. RAIS i Fr. L. NAVARRO, *Historia...*, p. 264.

61. ANTONIO CHABRET, *Sagunto. Su historia y sus monumentos*, I, Barcelona, 1888, p. 459.

62. J. A. BALBÁS, *El libro...*, efemèride corresp. Gonzalo VALERO Y MONTERO, *Efemérides de la ciudad de Segorbe* (publicades per Jaume Faus i Faus), Sogorb, 1967, p. 43. Fr. M. RAIS i Fr. L. NAVARRO, *Historia...*, pp. 261-262.

63. Eufrosino MARTÍNEZ AZORÍN, *Historia de la ilustre villa de Ayora y de los pueblos de su valle*, València, 1940, pp. 44-46. Probablement les sospites dels habitants d'Aiora del fet que Nebot era simpatitzant dels francesos eren fundades. L'any 1812 el seu fill, Josep Nebot, va demanar a l'ajuntament de la València ocupada per Suchet que l'eximís del pagament de la contribució extraordinària de guerra en atenció a la mort del seu pare, i d'acord amb un decret del mariscal Suchet, que declarava que les famílies dels francesos morts a València restaven lliures del seu pagament. AHMV, *Libros Capitulares*, D-213 (1812), s. foliar, instruments del 13 de setembre.

64. AHMAL, *Cabildos y Juntas de Gobierno*, llibre 103 (1808), s. foliar. V. MAR-

Aquests primers dies de l'alçament contra els francesos van estar fortament marcats per un sentiment patriòtic, religiós i xenòfob, que arribà a assolir un alt grau d'histèria col·lectiva, però sense ni tan sols un mínim contingut revolucionari. De fet, hi hagué una presa del poder per l'estament popular, però aquest fou més aviat conseqüència dels esdeveniments que no pas d'una decisió política. Es produí una situació revolucionària però sense contingut ideològic revolucionari, si bé aquest, com veurem, no tardaria a aparèixer. En el cas valencià interessa d'insistir en aquest aspecte, ja que el pare Rico, en les seves *Memorias*, publicades el 1811, projecta cap a 1808 idees i paraules que en aquells moments ni li passaren pel cap ni li sortiren de la boca; i Rico és l'autor més conegut i més utilitzat pels qui han estudiat aquesta època. Per exemple, segons el líder franciscà, el dia 25 de maig, un cop constituïda la Junta, va sortir al balcó de la Ciutadella i va parlar al poble amb aquestes paraules: "¡Ciudadanos! Las puntas de nuestras bayonetas afianzan la autoridad de la Junta que se acaba de crear, y que abraza el voto de todas las clases del pueblo. Sea reconocida como Soberano y Regente del reyno, por la cautividad de nuestro amado rei Fernando 7.º hasta las Cortes generales de la Nación; y en señal de que así lo juramos y prometemos, digamos: Viva la patria, viva Fernando 7.º y la Junta Suprema de Gobierno del reyno de Valencia".⁶⁵ Evidentment, Rico no podia parlar de la reunió de Corts en aquella data, i és poc probable que encapçalés l'al·locució amb el crit de "¡Ciudadanos!", així com que digués la frase "que abraza el voto de todas las clases del pueblo", almenys d'aquesta manera. I, no obstant això, tot el que va dir era veritat. Però en els seus escrits de 1808 s'expressava de manera ben diferent: en una carta que adreçà a l'ajuntament de València manifestant-li la seva satisfacció per un ofici que aquest li envià agraint-li els seus serveis, especifica que aquests foren fets "a la Religión y en defensa de nuestro Soberano y de la Patria"; d'igual manera s'expressà en una relació de mèrits que donà a la impremta per l'octubre de 1808, manifestant "que contribuyó qual otro alguno a inflamar y electrizar a favor de la Religión, el Rey y la Patria, la bizarra juventud de esta capital".⁶⁶ Si bé alguns dirigents a l'ombra, com Vicent Bertran de Lis, potser copsaren ja en aquells moments les potencialitats polítiques de la situació —almenys així ho afirmà posteriorment—, el fet és que els qui van dominar al carrer o bé foren demagogs com el canonge Calvo, o bé foren capellans i frares que van informar de contingut religiós i patriòtic l'aixecament popular. En data

TÍNEZ MORELLÁ, *La Junta de Gobierno...*, pp. 14 ss. A Elx també es produí un avalot contra els francesos, si bé tampoc no hi hagué víctimes.

65. J. Rico, *Memorias...*, p. 69.

66. AHMV, *Libros Capitulares*, D-204 (1808), s. foliar, instruments del 16 d'octubre. AHN, *Estado*, lligall 83-N, doc. 159.

tan primerenca com el 28 de maig aparegué al “Diario de Valencia” un abrandat article en què ja és present tota la mitologia de l’“adorado Fernando”, un esperit igual que el que animà la presentació pública del retrat del monarca pintat per Vicente López, o la subscripció pública per a l'estàtua que hom li alçà a la plaça de la Seu.⁶⁷ Segons l'autor anònim d'un fullet aparegut el 1811, “nuestra nación sostiene con su fortaleza una guerra, en el concepto del común del pueblo, de religión”.⁶⁸ L'any 1808 aquesta idea informà en gran part l'aixecament, i no seria improbable que animés els actes tant dels assassins dels francesos “ímpios”, com dels qui planejaren —o executaren, com a Castelló de la Plana o Aiora— la matança de les autoritats afrancesades. Hi ha una infinitat de petits detalls significatius. El dia de la proclamació de Ferran VII van ésser tretes en desfilada les quatre banderes brodades per a les noves tropes amb les imatges del Crist del Salvador, la Mare de Déu dels Desemparats, sant Josep i sant Vicent Ferrer. Durant el setge de Moncey, pel mes de juny, sant Vicent Ferrer, el beat Gaspar Bono i el patriarca Joan de Ribera lluitaren del cel estant contra els francesos,⁶⁹ i l'any 1811, el Real Acuerdo, convençut que les calamitats de la guerra eren conseqüència de la ira divina, va imposar l'obligació als empleats subalterns de de billó.⁷⁰ També durant el setge de Moncey, hom considerà miraculosa la preservació, en l'incendi del convent del Socors, de l'urna de plata en què es conservaven les despulles de sant Tomàs de Vilanova, i Narcís Rubio considerà com un dels seus principals mèrits haver-la rescatada de les flames.⁷¹ El 1810, la ciutat, d'acord amb l'arquebisbe, acordà de proclamar la Mare de Déu dels Desemparats generalíssima dels exèrcits, com en efecte ho féu.⁷² Tan sols un acte oficial, durant l'any 1808, va estar inspirat per una decisió política, d'altra banda molt significativa: la destruïció de la làpida que, a la façana de la Ciutadella, commemorava la seva edificació per Felip V. És sabut que la Ciutadella fou reconstruïda després de l'ocupació de València per les tropes borbòniques el 1707, com a bastió fortificat orientat cap a la mateixa ciutat i no pas cap a l'exterior, i era un símbol de la derrota austriacista i de la pèrdua dels furs. La Suprema Junta de Govern manà arrencar la làpida, “a cuya

67. AHMV, *Libros Capitulares*, D-204 (1808), s. foliar, instruments del 19 de desembre, i D-206 (1809), s. foliar, instruments del 24 d'abril.

68. *Espíritu irreligioso de las Reflexiones Sociales de D. J.C.A., por un miembro del pueblo de Valencia*, València, 1811, p. 15.

69. *Rahonament entre el Raspós de Russafa i el Rull de Patraix. Romance en valenciano por F.I.*, València, s/d.

70. Arxiu del Regne de València (ARV), *Real Acuerdo*, llibre 105 (1810), fol. 350 r.

71. Fr. J. AGUSTÍN MONTANER, *Memoria sobre lo acaecido en el Real Convento de Nuestra Señora del Socorro de Valencia de PP. Agustinos Calzados, extramuros de esta ciudad, en el día 28 de junio de 1808 en la ocasión de ser invadida por el ejército francés*, AHMV, *Libros capitulares*, D-204 (1808), s. foliar, instruments del 2 de novembre.

72. AHMV, *Libros Capitulares*, D-207 (1810), s. foliar.

gracia se ha hecho acreedor el pueblo de Valencia por el valor y entusiasmo con que la defendieron sus vecinos en los muros de esta ciudad de la opresión de los franceses en honor de su legítimo y amado rey Fernando séptimo". La làpida fou arrencada el 14 de novembre de 1808 i les seves lletres esborrades.⁷³ Aquest acte està estretament relacionat amb el decret de les Corts de Cadis de 28 de setembre de 1811, promogut pel diputat Joaquim Lorenzo Villanueva, que restituí a Xàtiva el seu nom antic, que li havia estat canviat pel de Sant Felip després de la seva resistència i derrota en la guerra de Successió.⁷⁴ Tots dos fets concorden amb les tendències polítiques foralistes, molt vives a València, el representant més característic de les quals fou Francesc Xavier Borull i Vilanova.

73. El text de la làpida era el següent: PHILIPPS V / HISPANIARVM REX / VICTIS AD ALMANSANO HOSTIBVS / VALENTIA RECEPITA / CIVIBVS CLEMENTIA SERVATIS / VRBIS AC REGNI SECVRITATI / HOC OPERE PROSPERXIT / ANNO 1707. AHMV, *Libros Capitulares*, D-204 (1808), s. foliar, instruments del 22 de novembre.

74. Per al text complet del decret vegi's Vicente Boix, *Recuerdos, memorias y tradiciones de Xàtiva*, Xàtiva, 1858, p. 377, encara que dóna la data equivocada de 26 de setembre.